

1990-LUVUN TUTKIMUSPOLITIikka SISÄKUVASSA

JOHANNA HAKALA, ERKKI KAUKONEN, MIKA NIEMINEN & OILI-HELENA YLIJOKI. (2003) **Yliopisto – tieteen kehdestä projektimylyksi?** Gaudeamus. 237 s.

Nykyajattelussa yliopisto ja tie- de yhdistyvät toisiinsa saumat- tomasti. Ajatus yliopistosta tie- teen kehtona on hellyttävä ja aseista riisuva. Omana aikanam- me asettuminen tieteen tielle tar- koittaa jotakin vastaavaa kuin kirkon vastustaminen keskiajal- la, joskin vastustajaan sovellet- tu rangaistusasteikko on toki noista ajoista lieventynyt. Tie- teen siunauksellisuudesta tai välttämättömyydestä vallitsee kuitenkin vahva yksimielisyy- s ja yliopistoilla on ollut yksinoi- keus määrittellä, mikä oikein on tiedettä ja mikä tiedettä parhai- ten edistää. Tuloksena on ollut yliopistotieteiden malli, jossa kustakin tieteenalasta on keh- keytnyt oma autonomiaansa puolustava, yhteismitattomuut- taan juhliiva ja metodejaan hio- va saarekkeensa. Kehdon si- jaan kysymyksessä on ollut pi- kemminkin tehokkaasti ja yhä eriytyneemmin toimiva institu- tionalisoitunut hautomo. Aka- teemisen tiedontuotannon on nyt kuitenkin nähty tulleen tien- sä päähän. Hakalan ym. tutki- mus kuvaa muutosta yliopiston sisältä päin.

Teos lähtee liikkeelle perin- teisen järjestyksen ja työnjaon murtumisesta tiedontuotannos- sa ja yliopiston kolmannen teh- tävän muotoutumisesta. Onkin väitetty, että akateeminen kapi- talismi ja tiedontuotannon uu-

sin tapa vie kovaa vauhtia maan tieteen mertonilaisten ideaalin alta tai asettaa oman ideaalinsa niiden rinnalle. Tekijät ovatkin ottaneet tehtäväkseen selvittää, miten uudet yliopistoihin koh- distuneet odotukset ja paineet, erityisesti kansainvälistyminen, itse asiassa heijastuivat harjoit- tettuun tutkimustoimintaan sekä tutkijoihin 1990-luvulla.

Jos yliopistotutkimuksen muutosta halutaan ymmär- tää hienosyisesti ja ottaa huomioon sen moninaisuus, lähtökohdaksi asettuu, että mitään yhdenmukaista aka- teemista tutkimusta ei ole olemassa, vaan yliopisto on heterogeeninen tieteenala- kulttuurien ja organisatoris- ten ratkaisujen muodostama kokonaisuus (s. 23).

Tämä moninaisuus, jonka tutki- jat ottavat omaksi lähtökohdak- seen, kadottaen samalla yliopis- ton näköpiiristään, tarkoittaa sitä, että ympäristöstä nousevat muutospaineeet kohdataan eri tavoin ja koetaan erilaisina eri osissa yliopistoa. Herääkin ky- symys, mikä materiaalisesti oi- kein liittää yhteen ja yhdistää tieteenaloja. Mitä yliopisto on ylitse noiden tieteenalakulttuu- rien? Jakavatko ne muuta kuin tietyn menomomentin valtion budjetissa tai ovatko ne vain jonkin satunnaisen historialli- sen oikun seurauksena pelaajia samassa kielipelissä, joka on yhtäältä niin löyhä, että siihen sopii mitä moninaisimpia pyrki- myksiä, mutta toisaalta taas niin sitova, että se saa nuo hankkeet näyttämään yhteismitallisilta?

TOIMINTAYMPÄRISTÖN PIIRTEITÄ 1990-LUVULLA

Ensimmäisenä tarkastelukoh- teena on yliopiston tiedepoliiti- tinen toimintaympäristö 1990- luvulla. Tuloksena syntyvä ajankuva on selkeä ja jäseny- nyt. Yliopistollisten laitosten johtajien (n=369) näkökulmasta perustutkimus ei jäänyt sovel- tavan tutkimuksen jalkoihin, vaikka rahoitus muuttuikin han- kekohtaiseksi ja määräaikaisina projektitutkijoina työskentele- vien joukko kasvoi. Vastaajat olivat havainneet myös lievää tutkimuksen poikkitieteellisty- mistä tai tieteidenvälistymistä. Tutkijat toteavatkin olleensa lie- västi yllättyneitä siitä, että hy- vän tutkimuksen perusominais- suudet nähtiin kokolailla yhtä- pitävästi. ”Painotuserot tieteen- alojen tutkijoiden käsityksissä viittaavat myös poikkeaviin tut- kimustraditioihin ja -kulttuurei- hin sekä alojen yhteiskuntasuh- teissa piileviin eroihin”, he kui- tenkin jatkavat (s. 64). Jos ei oli- si odotettu eriytyviä tieteenala- kulttuureja, niin juuri tämä yk- simielisyys olisi noussut seli- tystä kaipaavaksi havainnoksi. Nyt painotuseroista pyritään tekemään kulttuureja konstitu- oivia piirteitä. Yliopistoissa teh- tävä tutkimus näyttää tekijöi- den mukaan säilyneen varsin tutkijalähtöisenä ja sisältäpäin määrättyneenä. Yksi yhteinen piire on tutkimusryhmien yleis- tyminen myös perinteisesti yk- silövetoisissa tieteissä. Taus- talla on tekijöiden mukaan muu- tokset tutkimusrahoituksessa

sekä yhteistyön suosiminen tutkimuspolitiikassa.

TIETEENALAT OMANNÄKÖISIÄÄN

Ruohonjuuritasoa valotetaan kolmen tapaustutkimuksen avulla. “Emme kuitenkaan tarkastele niinkään yksittäisten tutkijoiden kokemuksia vaan tutkijayhteisöissä jaettuina kulttuurisia jäsenyyksiä. Edellisen luvun johtopäätökset osoittivat, että yliopistollisen tutkimuksen muutostrendit eroavat tieteenalaryhmittäin. Tämän takia on tärkeää paneutua yksityiskohtaisemmin eri tyyppisten tieteenalojen tutkimustoimintaan.” (s. 97.) Itse olisin ollut taipuvainen kääntämään kelkan juuri päinvastaiseen suuntaan. Tekijät palauttavat kuitenkin mieleen sen, että yliopistotutkimus koostuu erilaisista tiedekulttuureista, jolloin on johdonmukaista ajatella, että ympäristön muutos tulkitaan eri tavoin eri kohdissa tutkimuksen kenttää. Havainnot on hankittu vanhempia, muutoksen läpikäyneitä tutkijoita (n=23) haastatteleamalla. “Siten haastatteluaineisto kertoo vuosikausia tai vuosikymmeniä tutkimustyötä tehneiden tutkijoiden käsityksistä ja kokemuksista” (s. 99).

Historiantutkijoiden puhe kuvaa hyvin tutkimusrahoituksen vallitsevan markkinalogiikan raadollisuutta ja tutkimusta korruptoivaa vaikutusta, kun samalla päälle painaa kiristyvää tulosvastuu. Pintatieteen ja puolijohdetekniikan puolen tutkijat puolestaan näkivät olosuhteet asianmukaisiksi ja kokivat toimivansa tuotekehittelijöinä. He kuitenkin kaipasivat haihtunutta mahdollisuutta perustutkimuksen tekoon sekä itseenäisyyttä ja vapautta tutkimuk-

sen teossa. Työ kaupallisuuden ja akateemisuuden ristivedossa ilmenee myös tasapainoiluna liikesalaisuuksien ja tulosten julkisuuden välillä. Työelämäntutkijat puolestaan edustavat itse tutkimusrahoituksensa hankkivaa, tutkimuksen (olosuhteiden pakosta?) kutsumuksena näkevää ryhmää. Rahoituksen hankkimisen ohella heiltä vaaditaan kykyä sovittaa yhteen erilaisia intressejä (akateemisuus - tilaajan toiveet) sekä luoda eri projektien ylitse ulottuvaa jatkuvuutta. He kaipaavat lähinnä vakautta työsuhteisiinsa ja uranäkymiä.

YHDISTÄVIÄ PIIRTEITÄ

Riippuvuus ulkoisen rahoituksesta, viranhaltijoiden aseman kurjistuminen ja projektitutkijoiden luokan synty, akateemisen työn proletarisoituminen, on tutkittuja yksiköitä yhdistävä piirre. Tästä huolimatta tekijät korostavat, että “[e]ri yksiköissä vallitsee selvästi toisista erottuva tieteenalakulttuuri omine ihanteineen, normeineen ja perususkomuksineen”, mutta toteavat samalla, että “[t]ietyn perinteiset akateemiset arvot ja normit vallitsevat kuitenkin kaikissa tutkimissamme yksiköissä” (s. 144).

KANSAINVÄLISET LAINEET HUUHTOVAT RANTAA

Yliopisto muotoutui ylikansallisenä instituutiona, kansallistua sitemmin ja pyrkii nyt kansainvälistymään. Kansainvälistymisen nousi tiedepoliittiseksi prioriteetiksi Suomessa 80-luvun lopulla. Tämä nähtiin edellytykseksi sille, että Suomi saattoi pienenä ja tutkimusresursseiltaan rajallisena maana pysyä

kehityksessä mukana. Tutkimuksessa kartoitettiin myös laitosten johtajien näkemyksiä kansainvälistymisestä ja vallitsevia asenteita kansainvälistymiseen. Kansainvälistymisen merkityksestä oltiinkin hyvin yksimielisiä eikä eroja tieteenalojen välillä havaittu. Tekijät kuitenkin toteavat, että “on luultavaa, että vastaajilla on esimerkiksi tieteenalan mukaan erilaisia näkemyksiä siitä, mitä kansainvälisyys itse asiassa tarkoittaa ja mikä tekee siitä tärkeän” (s. 154). Tämä pätee jokaiseen. Kyselyn valossa perinteisesti kansallisiksi mielletty tieteenalat ovat kansainvälistyneet ja kansainvälistymisestä on tullut aikaisempaa tuloso-rientoituneempaa. Puolet vastaajista oli joko jokseenkin tai täysin eri mieltä väitteen “EU:n ohjelmat suuntaavat myönteisesti alan tutkimustoimintaa” kanssa. Näiden ohjelmien lähtökohdat koettiin yleisesti tieteen kannalta ongelmallisiksi.

Yhteenvedossa tekijät näkevät sekä muutoksen (projektimaisuus, ulkopuolinen rahoitus, soveltavuus) että pysyvyyden (tieteentekemisen perinteiset standardit) luonnehtivan yliopistollista tutkimusta. He toteavat, että “[y]leinen muutosprosessi ei myöskään ole valanut tieteenaloja samaan muottiin tai kuihduttanut niiden välisiä eroja. Vaikka samansuuntaisia muutoslinjoja on havaittavissa läpi koko yliopiston..., tarkemmin eriteltyinä eri tieteenalat ja tieteenalaryhmät poikkeavat silti selvästi toisistaan niin organisaatioltaan, toimintatavoiltaan kuin arvoiltaan.” (s. 193). Havainnoista ei ollut tässä tapauksessa horjuttamaan tekijöiden uskoa enemmän erojen kuin yhtäläisyyksi-

en kukoistamiseen yliopistoinstituutioissa. He kokoavat lopuksi neljä erilaista tutkimusorientaatiota (akateeminen, markkinasuuntautunut, hallinnollinen ja kansalaisyhteiskunnallinen). Tekijät näkevät tutkimustyön jäsenyväen tasapainoiluna niiden välisissä ristivedoissa, pohtivat projektitutkimuksen seuraamuksia ja kartoittavat yliopistollisen tutkimuksen tulevaisuutta. Perusongelmana on, miten vapauttaa tutkimustyötä tekivät tutkijat yksilötasolla niin, että vapautumisen kustantavat tahot voivat olla varmoja siitä, että he samalla saavat panokselleen parhaan vastineen.

Liitteessä 1 tutkijat tuovat esiin ongelmat laitosten luokittelussa eri tieteenaloihin. Heidän mukaan eri alojen substanssia tuntemattomalla henkilöllä on tässä vaikeuksia. Ehkäpä aineiston olisi voinut antaa luokittua eli rakentaa ryhmät tilastollisen analyysin avulla. Kuva tieteenalakulttuureista olisi saattanut näyttää "luonnottomalta", mutta tällöin olisi vältetty ongelma, joka syntyy siitä, että vallitseva tieteenala-

jako otetaan "luonnollisena" ja kulttuurisena.

Aikaansaannos on kokonaisuutena sujuva, asiapitoinen, ajankohtainen ja hyvin etenevä kuvaus tiede- ja tutkimuspoliittisen ympäristön muutoksesta yliopiston sisältä nähtynä. Se kytkeytyy monipuolisesti yliopiston tilanteesta ja sen tulevaisuudesta käytyyn keskusteluun ja valottaa asiaa tutkimustoiminnan käytännön kautta. Kuvaavaa on, että tutkimus on syntynyt Suomen Akatemian rahoittamana projektityönä. Mistään ei kuitenkaan suoranaisesti ilmene, miten ne ristiveitaisuudet, joita tämä tutkimusprojekti tuo esiin, todentuivat sen itsensä kohdalla. Lopputulos on laadukas ja varman päälle tehty. Olisin kuitenkin toivonut siltä ripausta originaalisuutta. Ehkä juuri riskittömyys ja yllätyksettömyys on ominaista projektitutkimukselle.

YLIOPISTO OSAKSI ASIAANTUNTIJAVALTTAA

Yliopistoa, jolla olisi korvaamaton tehtävänsä osana kansalaisyhteiskuntaa ja jota kansa-

laiset olisivat valmiit puolustamaan (ja myös rahoittamaan) meidän yliopistona, ei ole eikä todennäköisesti tule. Yliopisto on vieraantunut kansalaisyhteiskunnasta samalla kun se on tullut yhä elimellisemmäksi osaksi asiantuntijavaltaa ja sen ekspansiota. Kansalaisten vieraantumisen, eksperttien alojen keskinäinen kilpailu ja tieteenharjoittamisen muuttumisen työnjaon ja luokkarakenteen leimaamaksi tiedontuotannoksi tarkoittaa sitä, ettei kukaan koe yliopistoa omakseen. Tätä vahvistaa edelleen se, että tutkijat kiinnittävät huomionsa tieteenalakulttuurien eroihin, luovat havaitsemiensa erojen pohjalta heimoja ja alleviivaavat näin eroavuuksia jaettujen ja toimijoita yhdistävien piirteiden kustannuksella. Tilanne on vastaava kuin viime vuosisadan alussa, jossa psykologiaa konstituoiva kysymys koski ihmisryhmiä erottavia, ei ihmisiä yhdistäviä piirteitä. Kun vaihtoehtoista historiaa ei ole, voimme vain arvailla ratkaisun seuraamuksia.

Vesa Huotari